

Vrede over Israël

Jaargang 51
Nummer 1
Januari 2007

Soekot: een samengesteld feest 5

Woestijn van vreugde 7

Soekot en de kerk 10

**Bij de synagoge van
Middelburg** 12

**Een Hebreeuwse
Catechismus van Calvijn** 14

Tussen twee bergen 16

*Tekening van de in 1994
herstelde synagoge te
Middelburg door
Harold Saneel*

Tweemaandelijks orgaan, uitgegeven door Deputaten
'Kerk en Israël' van de Christelijke Gereformeerde
Kerken in Nederland

Van de redactie

In het eerste nummer van Jaargang 51 nemen we u mee naar Israël. U treft een impressie aan van de studentenreis: 'Soekot in Jeruzalem' georganiseerd door het Centrum voor Israëlstudies.

De twee reisleiders, de heer Bart Wallet en de Israëlconsulent ds. Kees Jan Rodenburg evenals de twee studenten Barry Hartog en Maartje Schenau leveren een bijdrage.

Barry Hartog schetst de betekenis van de soeka en de loelav in zijn bijdrage: Achtergrond en symboliek van Soekot. Het is tevens de Schriftstudie. Bart Wallet laat zien dat Soekot een feest is met verschillende betekenislagen. Het draagt de titel: Soekot een samengesteld feest.

Maartje Schenau gaat in op het vreugdevolle karakter van het feest in haar opstel: Woestijn van vreugde.

Kees Jan Rodenburg sluit af met een artikel over het al dan niet betrokken (moeten/mogen) zijn van christenen

bij Soekot. Zijn bijdrage heet: Soekot en de kerk.

De artikelen over Calvijn in Jrg. 50 nr 3 en 5 krijgen nog een staartje. Deputaat C. van der Spek ontdekte dat Calvijn zijn catechismus uit 1543 in het Hebreeuws heeft laten publiceren. Hij schrijft er een interessant en informatief artikel over.

In de 51ste jaargang zal op de voorpagina telkens een foto of tekening van een Nederlandse synagoge worden afgedrukt.

Ditmaal is het een tekening van de synagoge van Middelburg. Aan deze synagoge is de pagina gewijd: Bij de synagoge van Middelburg.

In de maand april 2007 organiseert het CIS de studiereis 'TUSSEN TWEE BERGEN' naar Israël. Over deze reis, waarvoor nog plaatsen open zijn, wordt u in dit nummer nader geïnformeerd.

Soekot in Jeruzalem

Van 6 tot en met 16 oktober 2006 maakte een groep van 25 studenten een door het CIS georganiseerde reis naar Jeruzalem om er Soekot, het Loofhuttenfeest mee te maken. Doel van de reis was te ontdekken welke betekenis dit feest heeft voor Joden en wat het feest ons christenen te zeggen heeft.

We maakten excursies naar de woestijn, het Jeruzalem van koning David en Qumran, hadden ontmoetingen met Joden, christenen en moslims en werden onderwezen door joodse en christelijke docenten. Van deze waardevolle studiereis geven enkele deelnemers een impressie.

Achtergrond en symboliek van Soekot

Bärry Hartog

Inleiding

Het woord 'Soekot' betekent 'loofhutten' of '(leger)tenten'. De bijbeltekst waarop het vieren van het Loofhuttenfeest gebaseerd is, is Leviticus 23:34-43. Het feest duurt zeven dagen. De achtste dag is een speciale dag, die in de loop der tijden nogal wat veranderingen heeft doorgemaakt en volgens mij niet als deel van het feest gezien moet worden. Er zijn mijns inziens twee dimensies aan het Loofhuttenfeest te onderscheiden, die in het vieren ervan grotendeels door elkaar heen lopen.

Oogst en woestijn

De eerste dimensie is die van een oogstfeest: het is feest omdat de oogst wordt binnengehaald en de Here de oogst heeft gezegend. In Leviticus 23:39 lezen we: 'Doch op de vijftiende dag van de zevende maand, wanneer gij de opbrengst van uw land inzamelt, zult gij zeven dagen het feest des Heren vieren; op de eerste dag zal er rust zijn en op de achtste dag zal er rust zijn.' Hier is, naast de zegen van de Here over de oogst die gevierd wordt, ook de oproep tot rusten opvallend. Na het harde werken van de oogsttijd biedt het Loofhuttenfeest een tijd van rust en bezinning.

De tweede dimensie van het Loofhuttenfeest is de herinnering aan de woestijnreis die het volk Israël

maakte toen het uit Egypte naar Palestina trok. In Leviticus 23:42-43 lezen we: 'In loofhutten zult gij wonen zeven dagen; allen die in Israël geboren zijn, zullen in loofhutten wonen, opdat uw geslachten weten, dat Ik de Israëlieten in hutten heb doen wonen, toen Ik hen uit het land Egypte leidde: Ik

Joodse man met loelav

ben de Here, uw God.' In Leviticus 23 worden de beide dimensies van het Loofhuttenfeest vrij nauw verbonden met de twee belangrijkste symbolen bij dit feest: de eerste dimensie is verbonden met de loelav, de tweede met de soeka of loofhut. Graag zou ik nu deze twee symbolen willen bespreken.

Loelav en soeka

Allereerst de loelav. Het woord 'loelav' betekent eigenlijk 'palm-

Schriftstudie
n.a.v.
Leviticus 23:42

... In loofhutten zult gij wonen zeven dagen; allen die in Israël geboren zijn, zullen in loofhutten wonen ...

Symboliek van Soekot

Soeka op balkon van een huis.

De soeka wordt gebouwd als herinnering aan de woestijnreis; echter de betekenis van de soeka gaat dieper dan slechts herinneren

bladeren', maar het wordt ook gebruikt als verzamelnaam voor de bundel takken waar deze palmbladeren deel van uitmaken en een citrusvrucht, de *etrog*. Deze vier elementen symboliseren volgens het Jodendom vier groepen Joden:

- Palmtakken hebben smaak, maar geen geur en staan voor de mensen die de *Thora*, maar geen goede daden bezitten.
- Myrthetakken hebben geen smaak, maar wel geur en staan voor mensen die niet de *Thora*, maar wel goede daden bezitten.
- Wilgentakken hebben smaak noch geur en staan voor mensen die noch de *Thora*, noch goede daden bezitten.
- De citrusvrucht heeft zowel smaak als geur en staat voor mensen die zowel de *Thora* als goede daden bezitten.

Tijdens de morgendiensten in de synagoge wordt deze *loelav* naar voren, naar achteren, naar links en naar rechts bewogen als teken dat deze bundel de mensen uit alle vier de windstreken symboliseert. Alle mensen zijn zo verbonden met het Loofhuttenfeest, dat een sterk universeel karakter draagt.

Vervolgens de *soeka*. De belangrijkste regels bij het bouwen van een *soeka* zijn de regel dat het dak van een *soeka* gedeeltelijk doorzichtig moet zijn, zodat de 'bewoner' van de hut de sterren kan zien, en de regel dat een *soeka* niet zo stevig moet zijn dat hij bij zware wind blijft staan. De *soeka* wordt gebouwd als herinnering aan de woestijnreis; echter, de betekenis van de *soeka* gaat dieper dan slechts herinneren. De *soeka* zet je stil bij de vergankelijkheid van het leven. Door in de *soeka* te zijn, word je stilgezet bij de kwetsbaarheid van het mens-zijn: je hebt tijdelijk geen huizen om je te beschermen, maar je verblijft in een bouwvallig hutje onder de 'blote' hemel. Hierdoor zet de *soeka* je tevens stil bij de afhankelijkheid van de Here. Dit is ook de link met de woestijntocht: bij het trekken door de woestijn was het volk Israël uiterst kwetsbaar en zo volledig afhankelijk van de Here; op dezelfde manier wordt bij Soekot stilgestaan bij het leven, dat nog steeds kwetsbaar is, en het feit dat wij mensen – ook al kunnen we het nog zo goed hebben – ten diepste afhankelijk zijn van Hem.

Soekot: een samengesteld feest

Bart Wallet

Pure vreugde om het onzekere bestaan

Het was een bijzondere ervaring. Gewoonlijk is het Kikar Tsion (Zionsplein) het domein van de Jeruzalemse jeugd. Het plein ligt in het hart van het uitgaanscentrum van Joods Jeruzalem en trekt als een magneet de jongeren uit hun woningen in de buitenwijken. Met het Loofhuttenfeest was het plein echter in handen van de Chabadniks, de populaire chassidische volgelingen van de overleden Lubavitsjer Rebbe. Zij hadden een soeka, een loofhut, op het plein gebouwd, een podiumpje gebouwd en een groot videoscherm opgericht. Iedere avond van het Loofhuttenfeest maakten de zwartgejaste Chabadniks er een waar feest van. Zij zorgden voor life muziek en nodigden de toeschouwers, de jonge, hippe Israëli's, uit om mee te dansen. En zo gebeurde het dat urenlang sjwartzen – zoals de orthodoxen in Israël met een Jiddisj woord worden genoemd – en seculiere Joden op vrome liedjes dansten, die de waarde van Thora bezongen en de hoop op de Messias uitspraken. Wél alleen voor mannen, want gemengd dansen is er voor orthodoxen niet bij! Deze ervaring typeert de sfeer die er in Jeruzalem tijdens het Loofhuttenfeest heerst. Iedereen heeft vakantie en het is nog prachtig weer. Doordat de loofhutten veelal op straat worden gebouwd – niet

iedereen heeft immers een tuin – drukt het een groot stempel op de publieke ruimte. Dat is dan ook de plek waar feestelijke activiteiten worden georganiseerd. Zo heeft de gemeente Jeruzalem een megagrote loofhut laten bouwen, waarin een tentoonstelling te bezichtigen is met religieus zilver en daarnaast toespraken en bijpassende religieuze muziek ten gehore worden gegeven. Het kan enige verbazing wekken dat juist Soekot zo uitbundig en feestelijk wordt gevierd. Wat er namelijk tijdens dit feest wordt herdacht is de woestijnreis van het volk Israël vanuit Egypte, die niet minder dan veertig jaar duurde. Niet de aankomst in het Beloofde Land, maar het geploeg en geploeter in de woestijn wordt gevierd. Het pelgrimschap en de vreemdelingschap staat centraal. Toch heeft het jodendom daar vreugde in ontdekt, omdat vreemdelingschap leidt tot vertrouwen op God. Een God die door de geschiedenis heen heeft laten zien betrouwbaar te zijn. Dat kan ook heel actueel zijn.

Deelnemer Barry Hartog met een speelgoed-thoranol, die vanwege Simchat Thora te koop ligt in de winkel

Het ware
leven is wat
Soekot ons
probeert
te leren:
kwetsbaar en
afhankelijk
van God

Soekot: een feest

Tijdens ons seminar werd maar liefst tweemaal naar dezelfde *derasja*, preek, verwezen van een Amerikaanse rabbijn. Deze preek had kennelijk de nodige indruk gemaakt. Rabbijn Arthur Waskow had in de septembermaand in de Verenigde Staten een link gelegd tussen de WTC-ramp op '9/11' en Soekot. Hij trok de les uit deze terroristische aanslag dat we sinds die tijd weer een diepe waarheid hebben geleerd: we leven allemaal in een *soeka*. 'De breedste oceanen, de grootste gebouwen, de rijkste bankrekeningen, de gevaarlijkste wapens kunnen ons niet beschermen.' Het ware leven is wat Soekot ons probeert te leren: kwetsbaar en afhankelijk van God. Reden te meer om met het joodse avondgebed tot God te blijven bidden: 'Spreidt Uw *soeka van sjalom* over ons uit.' En juist die afhankelijkheid van God en het vertrouwen op Hem geeft reden om dit feest van kwetsbaarheid en vreemdelingschap uitbundig te vieren! God spreidt immers dag aan dag zijn loofhut van vrede over ons uit.

Afhankelijkheid van God klinkt ook door in de bede tijdens Soekot om de eerste nieuwe regen. Soekot markeert immers eveneens het einde van de droge periode. Niet voor niets is het gebed om regen ook opgenomen in de liturgie van Soekot. Dit jaar viel de eerste regen inderdaad nog tijdens Soekot!

Een vol feest

Soekot is een typisch *composite feast*, een samengesteld feest waarbij de diverse betekenislagen elkaar overlappen: een oogstfeest en een

herinneringsfeest van de woestijnreis. Dat is helemaal het geval als je bedenkt dat op de laatste dag van Soekot ook nog eens het feest van Thora wordt gevierd, *Simchat Thora*. Niet verwonderlijk dan ook dat rabbijn Adam Frank van de 'conservative' Moresjet Jisra'el-synagoge er in zijn *derasja* – preek – op inging. Hij zag in het feest twee grondlijnen van het jodendom bijeenkomen: enerzijds de rituele zijde, die bijvoorbeeld tot uitdrukking wordt gebracht in de *loelav*-bundel die moet worden samengesteld precies zoals in Leviticus bevolen is en moet worden gebruikt tijdens de synagogedienst precies zoals het in de rabbijnse literatuur is voorgeschreven. Anderzijds is er de historische zijde, de herinnering aan de woestijnreis en de leefcondities in de periode, een verwijzing naar dat wat werkelijk gebeurde in de geschiedenis van Israël. Zo ziet Frank enerzijds het werkelijke gebeuren, in het verleden en heden, en anderzijds het rituele, de verbeelding en de cultische vorm, in Soekot nauw op elkaar betrokken. Mitswa, de religieuze plicht, het ritueel, en *ma'ase*, het gebeuren in de wereld en de betrokkenheid daarop, vormen de twee brandpunten voor de Jood, waartussen hij een goddelijke eenheid ervaart. Dat maakt Soekot niet alleen tot het feest van afhankelijkheid van God, maar tevens tot het feest van verantwoordelijkheid nemen voor de wereld – via de oogst, via het gehoorzamen aan God als in de woestijnreis. Kwetsbaar en afhankelijk, maar tegelijkertijd gehoorzaam en werkzaam!

Woestijn van vreugde

Maartje Schenau

‘I’m steppin’ around in the desert of joy..’¹

Dansende mensen
in Jerusalem

Rijke buit

In psalm 119:162 staat: ‘Ik verblijd mij over uw Woord, als iemand die rijke buit vindt’. Met dit vers in mijn achterhoofd ben ik begin oktober naar Israël afgereisd om daar meer inzicht te krijgen in het Loofhuttenfeest, dat de Joden elk jaar omstreeks die tijd uitbundig vieren, zoals God het hun opgedragen heeft (zie Deut. 16:13-15). Dit wilde ik niet alleen van dichtbij zien, ik wilde ook meer inzicht krijgen in de betekenis die het feest

voor de Joden heeft, en specifiek het element van de vreugde, dat zijn hoogtepunt vindt op de achtste dag, *Simchat Thora* (Vreugde der Wet).

Thora

Eén van de dingen die mij het eerste duidelijk werd en daarna steeds weer belangrijk bleek is de juiste definitie van ‘Thora’. Thora wordt vaak vertaald met ‘wet’, maar betekent letterlijk richtlijn, richtsnoer of leer en bevat veel meer blijde boodschap, belofte, vervulling, heilsgeschiedenis en ethos dan de eigenlijke wetten. De Joodse nieuwtestamenticus Pinchas

¹ Regel uit Lemon tree - Fools Garden.

² Vreugde der wet in: Pinchas Lapide, uit de bijbel leren leven, op Joodse wijze de Schriften lezen (Baarn 1994) 41-61.

Het element
van vreugde
vindt zijn
hoogtepunt
op de achtste
dag

Woestijn van vreugde

de beleden
vreugde der
wet werd
door talloze
situaties in
de 'praktijk'
bevestigd

Lapide betoogt in een artikel van zijn hand² dat het begrip 'wet' in het christelijke denken een slechte reputatie heeft gekregen. Terwijl 'wet' in alle maatschappijvormen een centrale plaats inneemt en een voorwaarde is voor intermenselijke relaties. Lapide onderstreept het feit dat de wet voor de Joden geen last, maar een lust is; geen juk dat hen is opgelegd, maar een waardigheid die hen is verleend. Volgens de joodse opvatting is gehoorzaamheid aan de Thora geen poging tot het verwerven van genade, maar gebeurt het uit dankbaarheid voor Gods mildheid.

Daar tegenover staat de christelijke overtuiging dat het gehoorzamen aan de Thora wel degelijk het gevaar van wetticisme met zich meebrengt. Jezus en ook Paulus liepen hier immers zelf tegenop

bij hun volksgenoten. Hoe je het ook wendt of keert of nuanceert, niemand kan uiteindelijk de wet naleven zoals God dat bedoeld heeft buiten Jezus om.

De positie van Joden na Jezus' komst op aarde en de rol van de Thora hierin is een complex probleem in de christelijke theologie van vandaag. Wat dat betreft heeft de studiereis slechts een eerste aanzet tot nadenken gegeven en valt er nog veel te leren.

Vreugdevolle afhankelijkheid

Bijzonder is in elk geval dat de beleden vreugde der wet tijdens de reis door talloze situaties in de 'praktijk' bevestigd werd. Niet alleen gaven religieuze Joden een soortgelijke tegenwerping (als Lapide) als je hen vroeg naar wet-

ticisme in het Jodendom, het was ook te zien op straat, in en rondom de loofhut en in de synagogen op sjabbat. Dagen achtereen dansten chassidische Joodse mannen 's avonds op de Ben Yehuda-straat uit vreugde voor God en zijn Woord. Dat was geweldig om mee te maken.

Rabbijn Cardozo vertelde over de paradoxale vreugde die Soekot met zich meebrengt. 'Niet alleen wil het feest ons leren leven met de onzekerheid van het bestaan, maar het wil ook dat we ons daarin verheugen'.³ Door een excursie naar de Negev-woestijn ging ik meer begrijpen van die onzekerheid, en daardoor ook van de noodzakelijke, maar vreugdevolle afhankelijkheid van God. Cardozo deed de oproep elke keer opnieuw te leren verwonderd te zijn. Voor ons evengoed een les als voor de Joden, mijns inziens.

De zevende en de achtste dag

Het Loofhutfest werkt toe naar een climax. De achtste dag staat in de bijbel vaak symbool voor het begin van iets nieuws, zo legde de Zweedse christentheoloog Göran Larsson ons uit. Op deze dag wordt het lezen van de Thora voltooid en begint men opnieuw bij het eerste boek. De tabernakel kon op de achtste dag gebruikt gaan worden (Ex. 29-37). Ook de inwijding van de tempel duurde acht dagen (zie 1 Kon. 8, 2 Kron. 7:8-9 en Ezra 3) en vond plaats tijdens Soekot. Zeven dagen zit men in de loofhut, de achtste dag niet meer. Die zeven dagen staan voor het tijdperk vóór

de komst van de Messias, de achtste dag is het begin van het Messiaanse tijdperk. De achtste dag is de dag van de eeuwigheid. Hier liggen volgens Larsson de roots van Simchat Thora. De tempel is er echter niet meer. Daarom vieren Joden de vreugde van de wet, de draagbare tempel. Dat is hun hoop. Zeven dagen met God is geweldig, maar de achtste dag gaat daar nog ver bovenuit, want dan is er geen tabernakel of tempel meer nodig: dan is God zelf bij ons, in de vervolmaking, als de Messias komt.

Toch is er voor ons als christenen volgens Larsson pas écht reden om die achtste dag te vieren, in het geloof van Johannes 1:14: 'In the beginning was the Word.

The Word became flesh and tabernacled among us'.⁴ Dat is onze Simchat Thora. Het nieuwe is er al, wij mogen reeds in die eeuwigheid leven. Jezus is het vleesgeworden, levende Woord en heeft de wet vervuld. Daarom kan het alleen maar des te meer vreugde geven als volk achter Hem aan te trekken, ook in de gehoorzaamheid van het geloof. Eeuwen geleden deed Paulus de volgende aansporing: 'Laat de Heer uw vreugde blijven' (Fil. 3:1).

I'm steppin' around in the desert of joy... daarvoor hoeft je niet in Israël te zijn.

³ Zie voor een artikel over zijn lezing: Kees Jan Rodenburg, Cardozo, de wankle hut van het bestaan, op <http://topshare.che.nl/cis> (rubriek 'nieuws en agenda' en vervolgens 'artikelen'), 14-11-2006.

⁴ Vertaling King James. In NBG 1951: 'In den beginne was het woord. Het woord is vlees geworden en het heeft onder ons gewoond.'

**Zeven dagen
staan voor het
tijdperk vóór
de komst van
de Messias,
de achtste
dag is het
begin van het
Messiaanse
tijdperk**

Het
Loofhutten-
feest heeft
in meerdere
opzichten
een
universele
betekenis

Soekot en de kerk

Kees Jan Rodenburg

Bont gezelschap

Je kijkt je ogen uit als je de lange stoet passerende mensen ziet. Joodse organisaties als het ziekenfonds, de brandweer en christelijke groepen uit allerlei landen vullen de hoofdstraten van Jeruzalem in een optocht die eenheid en solidariteit wil uitstralen. Vooral van de christenen vraag ik me hoofdschuddend af wat ze toch komen doen in Jeruzalem: groepen vrouwen in feestkleding die zich al huppelend met tamboerijnen voortbewegen; een man die eenzaam en alleen zijn land (Senegal) vertegenwoordigt; Nederlanders in de kleur Oranje, die blijven protesteren tegen de terugtrekking van Israël uit de Gazastrook. Maar er zijn ook groepen die minder opvallend en haast bescheiden meelopen. Deze christenzionisten lijken te willen zeggen tegen Israël en tegen de kerk: wij maken onze solidariteit met het Joodse volk en met de staat Israël (wel) concreet zichtbaar. Zit het Israëlsche publiek daarop te wachten, vraag ik me af, en moet toegeven dat de overmaat aan liefdesverklaringen erin lijkt te gaan als pap.

De volken meegerekend

Het Loofhuttenfeest heeft in meerdere opzichten een universele betekenis. Terwijl Leviticus 23 spreekt over het volk Israël dat Soekot moet vieren, noemt Deuteronomium 16 nadrukkelijk verschillende groepen en voegt dan ook de vreemdelingen toe: “Gij zult u verheugen op

uw feest, gij met uw zoon en uw dochter, uw dienstknecht en uw dienstmaagd, met de Leviet, de vreemdeling, de wees en de weduwe, die binnen uw poorten wonen.” Niet alleen voor de Israëliëten is het feest dus bedoeld.

En als we in Numeri 29 opnieuw voorschriften voor het feest vinden, betreffende de offers die gebracht moeten worden, dan worden de volken meegerekend. Althans, volgens de rabbijnen, die ons voorrekenen dat het totale aantal offers 70 bedroeg, en daarmee verwees naar de 70 volken van de aarde. Als in de tempel dagelijks wordt gesmeekt om bescherming, dan wordt voor elk volk apart een offer gebracht. De christenzionisten kiezen het Loofhuttenfeest niet zomaar als moment uit, maar grijpen terug op de bekende tekst uit Zacharia 14:16, waarin gesproken wordt over de volken, die “van jaar tot jaar heentrekken om zich neer te buigen voor de Koning, de Here der heerscharen, en het Loofhuttenfeest te vieren”. De profetie wordt op de eerste dag van het feest in de synagoge gelezen en maakt duidelijk dat Soekot ook het feest van de (uiteindelijke) verlossing is. De mensheid is onderweg naar de toekomst waarin Israël en de volken samen onder de soeka van God zullen schuilen.

Soekot en de kerk

De profetie van Zacharia waarmaken door in Jeruzalem te marcheren is een reactie op een belangrijke vraag,

namelijk waarom toch de kerk wel de andere grote feesten van Israël (Pesach en het Weekenfeest) heeft vastgehouden, maar het Loofhuttenfeest (met de andere najaarsfeesten, Nieuwjaar en Verzoendag) heeft laten vallen. Tijdens een lezing stelde Geert Cohen Stuart dat de kerk deze feesten nooit bewust heeft afgeschaft omdat ze ze nooit heeft gevierd. De betekenis van de feesten was komen te vervallen met het offer van Christus. Wat, opmerkelijk genoeg, in dezelfde periode gevierd zou gaan worden, was de wijding van de Opstandingkerk.¹ En zo komen we terecht bij het intrigerende verband tussen de inwijding van de tempel en *Soekot*, waarover Maartje Schenau schrijft. De vroege kerk lijkt het verband te hebben begrepen en de Opstandingskerk te hebben gezien als de vervanging van de tempel. Is er een andere weg te bewandelen, die zowel het vooruitgrijpen op de toekomst van de christenionisten als de vervanging van het joodse door het christelijke van de vroege kerk weet te vermijden? Een weg die het voor christenen mogelijk maakt het feest te vieren? De al eerder genoemde Göran Larsson wees ons erop dat *Soekot* niet alleen maar om vreugde draait. Niet voor niets wordt tijdens het feest ook het boek Prediker gelezen dat op de onzekerheid en de ijdelheid der dingen wijst. Op het feest kan weliswaar uitbundig gevierd worden 'God is onder ons!', maar dat gebeurt dan in een wereld die nog steeds strijd en lijden kent. Het feest roept dan ook om de toekomst waarin Gods aanwezigheid volledig

zal zijn. Zoals Franz Rosenzweig zegt: "de verlossing is in dit feest van de verlossing niet present; er wordt alleen op gehoopt, ze wordt in het zwerven verwacht."² Voor de evangelist Johannes is die hoop verbonden met de komst van Jezus Christus. God heeft zich in Hem uitgesproken, de beperktheid is opgeheven. Onze hoop op de komende redding is erdoor verzekerd.

Kunnen we als christenen *Soekot* meevieren, was de vraag. Niet door een *soeka* naast de kerk te bouwen of met palmtakken te zwaaien, is mijn antwoord. Wel door in te gaan op de uitnodiging van het Joodse volk in de *soeka* van de synagoge te komen kijken en er te spreken over de kwetsbaarheid van het leven, ons te verheugen in de afhankelijkheid van de Bewaarder van Israël en de hoop op verlossing. Maar dan kunnen we ook de *soeka* verlaten omdat we weten dat deze redding gegeven is én nabij is in Jezus Messias.

¹ De Anastasis, opgegaan in de huidige Heilige Grafkerk.

² Frans Rosenzweig, *De Ster van de Verlossing* (Delft/Meppel 2000), p.373.

**Het feest
roept
om de
toekomst
waarin
Gods aan-
wezigheid
volledig zal
zijn**

Bij de synagoge van Middelburg

Het joodse leven is nauwelijks voorstelbaar zonder de synagoge. Synagoge (beth ha-knesset) betekent letterlijk 'huis van samenkomst'. De synagoge is een plaats van samenkomst voor gebed en om te leren.

De synagoge,
een
plaats van
samenkomst
voor gebed
en om te leren

In Nederland bestaan nog ongeveer 150 synagogen. Helaas worden de meeste daarvan, omdat het aantal Joden in Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog sterk verminderd is, niet meer gebruikt als 'huis van samenkomst' voor de Joodse gemeenschap.

De synagoge van Middelburg vervult deze functie weer wel.

Hier heeft de Joodse gemeenschap van Zeeland opnieuw haar plaats van gebed in gebruik genomen.

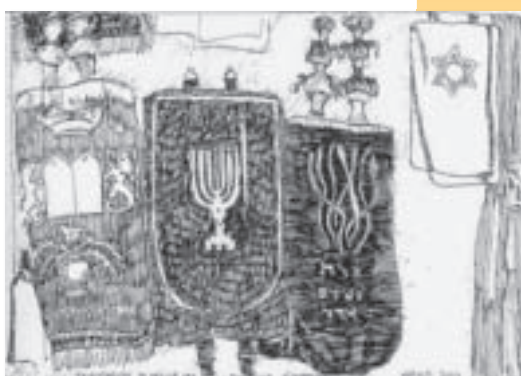
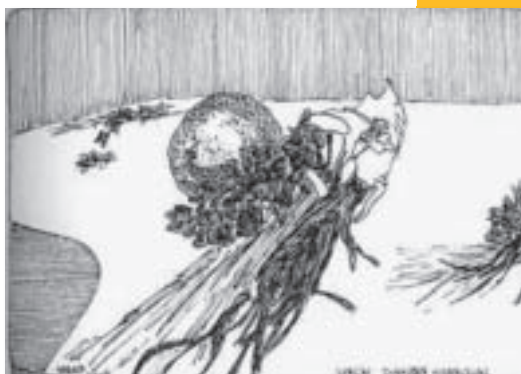
Dat vond plaats in 1994.

Bij de bevrijding werd de synagoge, die tijdens de Tweede Wereldoorlog door de bezetter werd gebruikt als opslagloods voor in beslaggenomen radio's, door een granaat getroffen.

Daarna raakte ze steeds meer in verval. In 1987 werd het initiatief tot restauratie genomen. Dat resulteerde in het in ere herstellen van het uit 1705 stammende gebouw.

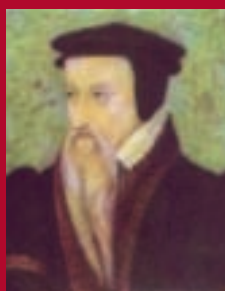
De synagoge van Middelburg was destijds de eerste synagoge in Nederland die buiten Amsterdam werd gebouwd. In het mooie boekje 'Teruggewonden scherven', waarin een aantal prachtige tekeningen van Harold Sarneel zijn geplaatst, wordt verteld hoe een aantal kostbare gebruiksvoorwerpen weer op hun oorspronkelijke plek terugkwamen. Daartoe behoorden de zilveren kan voor het wassen van de handen, het kistje waarin de gaven van barmhartigheid werden bewaard en enkele waardevolle antieke parachot, voorhangen.

Het is zeker de moeite waard om deze sfeervolle synagoge met een bezoek te vereren.

Een Hebreeuwse Catechismus van Calvijn

C. van der Spek

Theodorus Beza

Calvijn wilde zijn catechismus eerst voor de Jood, maar ook voor de Griek toegankelijk maken

Ja, u leest het goed, Calvijn zorgde er voor dat zijn nieuwe catechismus uit 1543 werd vertaald in het Hebreeuws. Dat weten we van de bekende reformator Theodorus Beza. Deze was een goede vriend en geloofsgenoot van Johannes Calvijn. Beza werd geboren in Vézelay in Frankrijk in 1519 en hij stierf in hoge ouderdom in Genève in 1605. Lange tijd werkte hij nauw samen met Calvijn. Hij volgde Calvijn dan ook op als hoofd van de predikanten van Genève na diens dood in 1564.¹

Deze Beza schreef een boekje over het leven van Calvijn². Voor de dienaren van het evangelie in Oost Friesland vertaalde Calvijn op hun verzoek zelf zijn catechismus in het Latijn. In een groot aantal talen³ werd deze belangrijke catechismus vertaald, maar ook en vooral in het Grieks en in het Hebreeuws, om Grieken te onderwijzen en om de Joden te winnen voor Christus. In ons bijbeltje staat boven de tekst van Romeinen 1:16, dat dit de kern is van het geloof. 'Want ik schaam mij het Evangelie niet; want het is een kracht Gods tot behoud voor een ieder die gelooft, eerst voor de Jood, maar ook voor de Griek'. Daarom wilde Calvijn zijn cate-

chismus eerst voor de Jood, maar ook voor de Griek toegankelijk maken. Een zekere Henri Etienne verzorgde de vertaling in het Grieks en Emmanuel Tremellius was verantwoordelijk voor de Hebreeuwse vertaling.

Wie was deze Emmanuel Tremellius? Tremellius werd in 1510 als zoon van Joodse ouders in Ferrara in Italië geboren. Hij ontving de gebruikelijke Joodse opvoeding, waar ook een grondige studie van het Hebreeuws bij hoorde. Zijn

Titelblad van de Hebreeuwse uitgave van de Catechismus van J. Calvijn

¹ Theodorus Beza - Wikipedia.

² La vie de Jean Calvin, Theodore de Bèze. Edition Europresse, Lausanne, 1993, blz.43.

³ Italiaans, Duits, Engels, Schots, Vlaams en Spaans.

wetenschappelijke vorming in de Hebreeuwse en Syrische talen ontving hij aan de universiteit van Padua.

Vanaf zijn 20e levensjaar kwam Emmanuel in aanraking met christenen. Hij gaf zijn leven aan Christus en hij werd in 1540 gedoopt door de naar het protestantisme nijgende Kardinaal Reginald Pole. In 1541 werd hij benoemd tot docent Hebreeuws aan de nieuw opgerichte kloosterschool in Lucca. In 1542 vluchtte de inmiddels protestant geworden Tremellius voor de Inquisitie en werd docent Hebreeuws in Straatsburg. Later probeerde hij een baan in Genève te krijgen, maar ondanks bemoeiingen van Calvijn en Farel lukte dat niet. In 1549 werd hij Professor Hebreeuws aan de universiteit van Cambridge. Nadat de katholieke Maria in 1553 koningin van Engeland werd, moest hij opnieuw vluchten. Na vele omzwervingen kreeg hij uiteindelijk een aanstelling als professor aan de universiteit van Heidelberg. Tenslotte kreeg hij een benoeming als docent Hebreeuws aan de universiteit van Sedan in Frankrijk, waar hij in 1580 stierf.⁴

In zijn Heidelbergse periode zou Tremellius de catechismus van Calvijn⁵ op diens verzoek vertaald hebben in het Hebreeuws⁶. In het Nederlands luidt de titel van deze

⁴Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon, http://www.bautz.de/bbkl/t/tremellius_i.shtml, 12.01.2006.

⁵Le Catéchisme de Genève par Jean Calvin, Editions «Je Sers», Paris, herdrukt in 1934.

⁶Geneve, Stephanus, 5314(1553/54 AD).

catechismus: ‘Leerboek voor de uitverkorenen Gods’. Op het titelblad wordt de tekst aangehaald uit Jesaja 38:19b ‘De vader maakt zijn zonen uw trouw bekend’.

In het boekje van Theodorus Beza over leven en werken van J. Calvijn vond ik deze ‘toevalstreffertje’. In de eerder aangehaalde ‘Kirchenlexicon’ is geen enkele verwijzing naar een vertaling in het Hebreeuws van de catechismus van Calvijn te vinden. Daarom is het des te opmerkelijker dat een dergelijke verwijzing wel te vinden is in de Jewish Encyclopedia.com⁷, waar staat dat Tremellius ook de ‘Catechism’ van Calvijn in het Hebreeuws vertaalde, en dat deze vertaling werd uitgegeven in Parijs in 1551. Deze laatste datum zou er op wijzen, dat Tremellius de vertaling al maakte voor zijn Heidelbergse periode.

Tremellius begint met een lange inleiding, waarbij hij het belang aangeeft van deze onderwijzing voor ‘het zaad van Abraham’ zoals hij het noemde. Vervolgens volgt hij de vragen en antwoorden, zoals beschreven door Calvijn.

Uit het bovenstaande mag duidelijk zijn, dat Calvijn een bijzondere plaats inruimde voor het Joodse volk en zich met de apostel Paulus inzette om de goede boodschap van het heil in Christus ook aan hen te verkondigen.

Omslag voor het ‘Leerboek voor de uitverkorenen Gods’

Studiereis naar Israël van 10 – 20 april 2007

Tussen twee bergen

Van 10 – 20 april 2007 organiseert het Centrum voor Israëlstudies een reis voor predikanten, theologen en theologisch geïnteresseerden naar Israël. Het betreft een studiereis, waarbij de excursies gekoppeld zijn aan inhoudelijke bezinning.

De vraag staat centraal wat het leven volgens Gods geboden betekent in de Joodse en christelijke traditie. Hoe verstaat Israël de Thora en hoe verhoudt zich dat tot het christelijke verstaan van de wet? Welke plaats hebben de Tien Woorden daarin? Joodse en christelijke sprekers zullen dat vanuit eigen traditie belichten. Naast lezingen zijn er bezoeken aan synagoges en kan ieder kennismaken met het gewone leven in een Joods gezin.

We willen de reis beginnen bij de berg Horeb in de Sinaiwoestijn. Vandaar gaan we via de Negev naar Jeruzalem. Voorzover de veiligheid het toelaat maken we vervolgens een tocht naar het noorden, om o.m. de Berg van de Zaligsprekingen te bezoeken.

Zo gaan we van de berg waar Mozes de Thora ontving naar de berg waar Jezus de bergrede uitsprak: "tussen twee bergen".

De reis zal ongeveer € 1250 kosten. We willen ons tijdens twee bijeenkomsten voorbereiden op het thema en de nadere invulling van de reis.

Informatie en aanmeldingen bij het CIS, tel. 0318 696577 (op dinsdag- en donderdagmorgen) of via het adres CIS@che.nl.

Een overzicht van het programma is te vinden op de web-site, www.che.nl, aanklikken "CHE als kennisinstelling", daaronder CIS, rubriek Nieuws en agenda.

Het Centrum voor Israëlstudies is een samenwerkingsverband van Deputaten Kerk en Israël, de GZB en de Christelijke Hogeschool Ede. Wilt u regelmatig een digitale nieuwsbrief ontvangen van het CIS, dan kunt u zich daarvoor aanmelden via CIS@che.nl.

Colofon

Commissie van redactie
drs. C.J. van den Boogert
ds. A. Brons
ds. H.D. Rietveld

Eindredacteur
drs. C.J. van den Boogert
Graspieper 8
8081 ZR Elburg
tel.: (0525) 69 02 22
e-mail:
booge269@planet.nl

Internetpagina
www.kerkenisrael.nl

Administratieadres
Landelijk kerkelijk bureau
van de Chr. Geref. Kerken
Vijftien Morgen 1
3901 HA Veenendaal
Postbus 334
3900 AH Veenendaal
tel. (0318) 58 23 50
fax (0318) 58 23 51
e-mail: lkb@cgk.nl

Penningmeester
H. van Braak
Prins Willem-Alexander-
park 133
3905 CD Veenendaal

tel.: (0318) 51 54 27
e-mail:
h.h.van.braak@hccnet.nl
Gironummer 365271,
t.n.v. penningmeester
deputaten Kerk & Israël
CGK te Veenendaal

Voor legaten en schenkingen kunt u contact opnemen met de penningmeester; hij geeft ook gaarne informatie over diverse aan te bevelen projecten.